

Botanik Fran Dolšak (1877–1941) Ob 80-letnici smrti

Dr. Fran Dolšak. Slika iz revije Proteus (LAZAR, J., 1941: Dr. Fran Dolšak. Proteus 8: 16–17.)

V letu 2021 se spominjamo smrti botanika in zdravnika Frana Dolšaka, ki je med obema vojnama raziskoval slovensko rastlinstvo. Bil je odličen in vsestranski poznavalec naše flore. Objavil je več florističnih, sistematskih, fitogeografskih, naravovarstvenih in biografskih prispevkov ter zbral obsežen herbarij, ki ga hrani Univerza v Ljubljani (LJU). Po odhodu Angele Piskernik leta 1926 iz Narodnega muzeja Slovenije je honorarno skrbel za muzejsko botanično zbirko (LAZAR, 1941; WRABER, 1988).

Fran Dolšak se je rodil 27. 3. 1877 v Ljubljani, kjer je dokončal osnovno šolo in gimnazijo. Medicino je študiral na Dunaju. Poslušal je tudi predavanja Antona Kernerja von Marilauna (1831–1898) iz botanike, ki so bila sestavni del medicinskega študija.

Po študiju se je vrnil v Ljubljano, kjer je imel več let zdravniško prakso. Vodil je ljubljansko splošno bolnišnico. Bil je načelnik VII. oddelka za socialno politiko in

narodno zdravje pri banski upravi (ANONYM. 1933a, ANONYM. 1941a).

Umril je 30. 1. 1941 v Ljubljani. V časopisu Slovenec (ANONYM. 1941a) je bil objavljen kratek nekrolog z opisom njegovega zdravniškega in tudi botaničnega dela:

»Bil je botanik prve vrste, posebej specialist za mahove. Med znanstveniki je imel zelo veliko prijateljev. Zapustil je ogromno zbirko posušenih rastlin.«

V imenu družine je soproga Marijana Dolšak objavila osmrtnico (ANONYM. 1941b). Poročali so tudi o njegovi zadnji poti (ANONYMUS. 1941c) in o njegovem življenju in delu:

»... Zakaj ljubil je tiho, naporno delo v krogu svojega poklica, najprej kot zdravnik Bolniške blagajne, nekake predhodnice Okrožnega urada za zavarovanje delavcev, pozneje kot ravnatelj bolnišnice in zdravstveni šef na socialnem oddelku deželne vlade. Zdravniške prakse po prvih letih zdravniškega dela ni več izvrševal, čeprav je imel za to prelepe pogoje: vestno natančnost, strokovno izobrazbo pa – dobro srce. Z vsem srcem je tudi živel poleg poklicnega dela ves čas svoji ljubljani botaniki – scientia amabilis – in dobrotelosti. Kot učenec in prijatelj nestorja naših botanikov, profesorja Alfonza Pavlina je bil brez dvoma eden najboljših poznavalcev naše flore, skoraj vsak izlet iz mesta mu je bil botanična ekskurzija.«

Po vrnitvi z Dunaja se je posvetil zdravniškemu poklicu in izobraževanju gospodinj, saj je za priročnik Gospodinjstvo (PURGAJ & DOLŠAK 1919; DOLŠAK 1921; PURGAJ & DOLŠAK 1929) Našim gospodinjam v pouk napisal poglavje Zdravo in bolno telo.

Objavil je več florističnih, sistematskih, fitogeografskih, naravovarstvenih in biografskih prispevkov. V prvem fitogeografskem članku je pisal o termofilnih rastlinah v

okolici Ljubljane in zabeležil vrste, ki rastejo na Rašici. Imenuje jih vrste »ilirsko-pontske kolonije« (DOLŠAK 1920). Zanimalo ga je tudi rastlinstvo na Ljubljanskem barju (DOLŠAK 1923a), ki zaradi izsuševanja »hira in izumira« in ga kmalu ne bo več. Mnogo rastlin je že izginilo, nekatere pa so redke. Močvirsko kukavico (*Orchis palustris*) je našel ob vznožju Kostanjevice. Na tem nahajališču še ni bila znana. Močvirska vijolica (*Viola palustris*) pa je bila vedno redkejša.

Napisal je oceno zbornika o gozdarstvu v Sloveniji (DOLŠAK 1923b). Delo ni zanimivo samo za strokovnjake, ampak tudi za vse »prijatelje narave in slovenske zemlje.«

Navdušen je bil nad Hayekovim delom o rastlinski geografiji Štajerske (DOLŠAK 1925a). Delo obsega ozemlje bivše vojvodine Štajerske. Dolšak je v oceni prikazal predvsem ozemlje, ki je bilo na slovenskih tleh.

Ob dvestoletnici Scopolijevega rojstva je z dveletno zamudo (DOLŠAK 1925b) objavil prispevek v Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo. Našteva 56 vrst, »za katere mu je še dandanes pripoznano ali izključno ali vsaj glavno avtorstvo.« Te rastline so bile »pred njim nepoznane, odnosno nepravilno opredeljene.« Potem nadaljuje:

»Poleg tega bi našeli lahko še mnogo vrst, ki jih je Scopoli prvi našel in opisal in ki so bile po poznejših sistematikih sicer drugače razvrščene in zaznamovane, a se nomenklatura vendar še spominja njegovega imena kot prvotnega avtorja.«

Ukvarjal se je tudi z varstvom narave. Pripravil je predlog za zavarovanje Pohorja zaradi pestrega rastlinstva (DOLŠAK 1926–1927). Zgledoval se je po predlogu iz leta 1924 za Alpski varstveni park v Dolini Triglavskih jezer.

Slovenski naravoslovci so bili večinoma tudi aktivni člani Slovenskega planinskega društva. Ob obletnici je SEIDL (1933) našteval naravoslovce, ki so bili člani tega društva, in med botaniki omenja tudi Dolšaka, ki se v »dolgi vrsti onih, ki vijejo Slovenskemu Planinskemu Društvu ob 40 letnici venec hvaležnosti in slave, oglašča tudi krdelce njih, ki jim je društveno delovanje nevede in nehote bistveno olajšalo znanstveno odkrivanje in umevanje gorske prirode ... V polni iskrenosti želijo velezaslužnemu, med narodom na široko priljubljenemu društvu, da še nadalje procvita in smotno lajša in večja poznavanje naših divnih Alp ...«

Ko so Alfonzu Paulinu njegovi strokovni prijatelji pripravili skromno svečanost za osemdesetletnico rojstva, je Dolšak »podal kratek referat o znanstvenih delih prof. Paulina, izmed katerih je največje njegovo »Flora Camiolică exicata«, ki jo ima slavjenec pripravljeno za objavo« (ANONYM. 1933).

Nekaj korespondence med Paulinom in Dolšakom se je ohranilo v pisni Paulinovi zapuščini (WRABER 2008). Hrani jo Biblioteka Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Dolšak je z nasveti pomagal Angeli Piskernik pri prvi izdaji Ključa za določanje cvetnic in praprotnic (PISKERNIK 1941). Zahvaljuje se mu:

»Posebno hvaležnost pa dolgujem danes žal že pokojnemu dr. Fr. Dolšaku, ki je moje delo ves čas budno spremljal in mi s svojim temeljitim poznanjem domače flore preljubeznivo pomagal.«

Leta 1926 je muzejska asistentka Angela Piskernik zaradi varčevalnih ukrepov izgubila službo v Narodnem muzeju (PRAPROTNIK 2015). KOS (1926–1927) je v Poročilu o prirodopisnem oddelku Narodnega muzeja v Ljubljani zapisal, da je »... tu nastala vrzel, in ker v proračunu ni bilo zasiguranega mesta, je bilo treba misliti na idealiste. G. dr. Dolšak je bil toliko ljubeznjiv in je obljubil pomoč v botaničnih zbirkah.«

Kos še dodaja:

»Poleg strokovne vrednosti cenimo v zapuščinah marljivih raziskovalcev, ki so v

težavnih razmerah navzlic komunikacijskim oviram tedanje dobe s čudovito vztrajnostjo sledili neodkritim tajnam prirode, znamenite botanično-zgodovinske dokumente.«

DOLŠAK (1933) je napisal tudi besedilo o herbarijih za Prirodopisni del Vodnika po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani. Posebej je poudaril:

» ... Pretežna večina botaničnega gradiva, ki muzej z njim razpolaga, je že po svoji naravi, še bolj pa po načinu, po katerem je le-to gradivo shranjeno, takšno, da more biti dostopno le posameznim, strokovno že kolikor toliko izvežbanim prijateljem in raziskovalcem domače flore ter služiti v poglavitnem le znanstvenim svrham.«

Alfonz Paulin, profesor in vodja Botaničnega vrta v Ljubljani, je avtor znamenite eksikatne zbirke *Flora exsiccata Carniolica*. Pri delu mu je pomagal tudi učenec in kasneje prijatelj Fran Dolšak (PRAPROTNIK 2015). PETKOVŠEK (1935) navaja, da je Paulin veliko

večino rastlin nabral sam, od še živečih sodelavcev pa se pri 17. in 18. centuriji odlikuje Fran Dolšak, ki je prispeval nekaj redkih rastlinskih vrst iz bolj oddaljenih krajev.

Etikete ali shede za prvih 10 centurij zbirke so bile tiskane, kasneje ni bilo dovolj denarja. Za 11. do 18. centurijo je latinsko besedilo etiket v slovenskem prevodu objavil DOLŠAK (1929, 1936) v dveh delih:

»Da ne bo v tem pogledu vrzeli v naši floristični literaturi, objavljam s privoljenjem avtorja – kateremu pri tej priliki izrekam zahvalo – seznam vseh rastlin, ki so bile v zadnjih štirih centurijah po vojni izdane; imenom so dodana tudi nahajališčaj slovenskem jeziku in mesec, katerega so bile nabrane.« (DOLŠAK 1929)

DOLŠAK (1936) je za 15. do 18. centurijo objavil shede v slovenščini. Rastline so bile razvrščene po družinah, nahajališča je zapisal v slovenskem jeziku, dodal nadmorsko višino, geološki substrat in mesec, v katerem je bila nabrana rastlina. Dopisal je še druge dragocene strokovne komentarje. Za objavo je imel tudi Paulinovo dovoljenje.

DOLŠAK (1938) je poročal, da za Kranjsko posušeno floro »denarne podpore

Pola s kuštravim oklepom (*Androsace villosa* L.) iz herbarija Frana Dolšaka. Nabrala jo je Angela Piskernik. Foto: Ciril Mlinar.

ni bilo od nikoder« in je bilo pri zadnjih centurijah »prav malo« nabiralcev. Kratko notico je zaključil:

»Ako smo gospodarji na svoji zemlji, tedaj imamo tudi dolžnost, da jo spoznamo.«

Dolšak je zbral obširen herbarij, v katerem je bilo okrog 8000 rastlin. V njem je bilo precej duplikatov zbirke *Flora exsiccata Carniolica* in tudi takih, ki jih je nabral Paulin.

Botanika ni bila samo Dolšakov konjiček, bila je njegov drugi poklic, ki mu je namenil vsako prosto minuto. Po upokojitvi pa se je lahko posvetil samo temu delu. Z natančnostjo

in vestnostjo je določeval zbrani material in urejal svojo herbarijsko zbirko. Dopolnjeval jo je z zamenjavami in tudi s kupovanjem. Lišaji, ki jih je nabral, so vključeni v mikoteko in herbarij Gozdarskega inštituta Slovenije (MAYRHOFER & AL. 1996).

Dolšak je herbarijsko zbirko nekaj mesecev pred smrtjo ponudil Botaničnemu inštitutu naše univerze za malenkostno odškodnino, ki ne bi pokrila niti stroškov za opremo. Inštitutu je priskočilo na pomoč Društvo za zbiranje univerzitetnega zaklada. Tako je Univerza malo pred začetkom 2. svetovne vojne povečala herbarijske zbirke z nakupom zasebne Dolšakove zbirke, ki ni obsegala samo gradiva iz Slovenije, ampak tudi veliko primerkov iz tujine, ki jih je pridobil z zamenjavo (WRABER 2000). Herbarij je bil začasno posebej shranjen v Narodnem oziroma kasneje v Prirodoslovnem muzeju, ker v Botaničnem inštitutu ni bilo prostora.

Angela Piskernik je v svojem rokopisnem Pregledu znanstvenega, strokovnega, literarnega, poljudnoznanstvenega in narodnostnega delovanja (SI AS 1982. PISKERNIK ANGELA) zapisala, da je kot direktorica muzeja od 1945 do 1950 organizirala kartoteko velikega herbarija dr. Dolšaka (cvetnice in ne cvetnice). O tem herbariju je PISKERNIK (1951) pisala kot o muzejski zbirki, ki se »odlikuje pred vsemi drugimi po točnih ekoloških podatkih. Prav zaradi tega je ta herbarij tudi najbolj iskan in botaniki v dvomljivih primerih segajo predvsem po njem.« Zanj so tudi pisali kartoteko po imenih rastlin in po nahajališčih.

Na nekaterih etiketah je A. Piskernik napisala Herbarium Dr. F. Dolšak, ker je očitno nameravala nadaljevati zbirko Frana Dolšaka. Na Botanični inštitut pa so Dolšakov herbarij odpeljali 7. junija 1955, ko Angela Piskernik ni bila več ravnateljica muzeja (ARHIV PMS. PRAPROTNIK, 1987). Po pripovedovanju prof. dr. Ernesta Mayerja in prof. dr. Toneta Wraberja ga namreč A. Piskernik ni želela izročiti inštitutu.

BIBLIOGRAFIJA DR. FRANA DOLŠAKA

- DOLŠAK, F., 1920: Prispevek o ilirsko-pontski flori v ljubljanski okolici. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo. B. Prirodopisni del. 30 (1–4): 44–53.
- DOLŠAK, F., 1921: Zdravo in bolno telo. Našim gospodinjam v pouk. Ponatisnjeno ... iz knjige »Gospodinjstvo« (2. pomnožena izd. iz leta 1919). Ljubljana. Zdravstveni odsek za Slovenijo. 1921. 67 str. Knjižnica zdravstvenega odseka za Slovenijo.
- DOLŠAK, F., 1923a: *Orchis palustris* Jacq. na ljubljanskem barju in sosednja vegetacija. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo. 2–3 (1/4): 17–25.
- DOLŠAK, F., 1923b: Gozdarstvo v Sloveniji. Uredil ing. Anton Šivic, šumarski višji svetnik. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo. 2–3. B 1–4: 45–48.
- DOLŠAK, F., 1925a: Dr. August Hayek, Pflanzengeographie von Steiermark 1913. Band 29 der Mitteilungen des naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo. B 4–6 (1–4): 56–62.
- DOLŠAK, F., 1925b: J. A. Scopoli. Odličnemu botaniku v spomin ob dvestoletnici. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 4, 5 in 6 (1–4): 64–69.
- DOLŠAK, F., 1926–1927: Za varstvo prirode na Pohorju. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 7–8 (1–4): 65–69.
- DOLŠAK, F., 1929: Paulinova Flora exsiccata Carniolica, Centuria XI–XIV. Iz univerzitetnega botaničnega vrta v Ljubljani. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 10 (1–4): 42–56.
- DOLŠAK, F., 1933: Botanika. Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani. Prirodopisni del. Str. 214–219.

- DOLŠAK, F., 1936: Prof. Alfonza Paulina Flora exsiccata Carniolica, Centuria XV–XVIII. Prirodoslovne razprave 3 (3): 85–131.
- DOLŠAK, F., 1938: Naša floristika. Proteus 5: 23.
- DOLŠAK, F.: Osebnе bibliografije COBISS. https://bib.cobiss.net/bibliographies/si/webBiblio/bib201_20210829_160800_a15702371.html
- MAYRHOFER, H., BATIČ, F., KRUIHAR-LORGER, B., GRUBE, M., POELT, J., PRIMOŽIČ, K., DOLŠAK, F., ALVA, P., VEŽDA, A., HINER, S. & L. KAERENLAMP, 1996: Katalog lišajev mikoteke inherbarija Gozdarskega inštituta Slovenije. Poročilo. Ljubljana. Gozdarski inštitut Slovenije. 108 f.
- PURGAJ, L. & F. DOLŠAK, 1919: Gospodinjstvo. Navodila za vsa v domačem gospodinjstvu važna opravila. 2., pomnoženi natis s 156 slikami. Ljubljana. Jugoslovanska knjigarna. VIII, 296 str.
- PURGAJ, L. & F. DOLŠAK, 1929: Gospodinjstvo. Navodilo za vsa v domačem gospodinjstvu važna opravila. 2., pomnoženi natis s 156 slikami. Ljubljana. Jugoslovanska knjigarna. VIII, 296 str.

Latinski pregovor pravi, da ima vsaka knjiga svojo usodo. Skrivnostna in nenavadna so pota naših knjig. Marsikdaj to velja tudi za herbarije! Dolšakova zbirka je končala svojo pot v največji herbarijski zbirki v Sloveniji (LJU).

LITERATURA

- ANONYM., 1933: Jubilejna svečanost našega najodličnejšega botanika. Naši znanstveniki profesorju Paulinu za njegovo osemdesetletnico. Jutro, 27. 11. 1933. Ponedeljska izdaja, št. 48: 3.
- ANONYM., 1941a: + Dr. Franc Dolšak. Slovenec. Leto LXIX. Št. 25 a. 31. januar 1941, str. 5.
- ANONYM., 1941b: + Dr. Franc Dolšak. Slovenec. Leto 69, št. 25a, str. 10. 31. 1. 1941.
- ANONYM., 1941c: Zadnja pot dr. Fr. Dolšaka. Slovenec, leto 69, št. 27, str. 7; 2. februar 1941.
- KOS, F., 1926–1927: Poročilo o prirodopisnem oddelku Narodnega muzeja v Ljubljani. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo B. Prirodoposni del. 7–8 (1–4): 78–86.
- LAZAR, J., 1941: Dr. Fran Dolšak. Proteus 8: 16–17.
- PETKOVŠEK V. 1935. A. Paulin: Flora exsiccata Carniolica. Proteus 2: 214–215.
- PISKERNIK, A., 1941: Ključ za določanje cvetnic in praprotnic. 371 str.
- PISKERNIK, A., 1951: Botanični muzeji. Proteus 14: 275–279.
- PRAPROTNIK, N., 2015: Botaniki, njihovo delo in herbarijske zbirke praprotnic in semen v Prirodoslovnem muzeju Slovenije. The botanists, their work and herbarium collections of vascular plants in the Slovenian Museum of Natural History. Scopolia, 83/84: 1–414.
- SEIDL, F., 1933: Prirodoslovci in SPD. Planinski vestnik. št. 6–7. Str. 186–187.
- SI AS 1982. PISKERNIK ANGELA. Pregled znanstvenega, strokovnega, literarnega, poljudnoznanstvenega in narodnostnega delovanja.
- WRABER, T., 1988: Dolšak, Fran. Enciklopedija Slovenije 2: 305.
- WRABER, T., 1990: Sto znamenitih rastlin na Slovenskem. Prešernova družba.
- WRABER, T. 2000: Dejavnost, potrjena z uspešnim delovanjem. Delo, sredo, 26. januarja 2000, Scientia (Znanost), str. 16.

- WRABER T. 2008. Pisna zapuščina botanika Alfonza Paulina v Biblioteki SAZU. V: Koman, D. (ur.), & al. Sedemdeset let Biblioteke Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Str. 199–236.

NADA PRAPROTIK